

**Czesław Krakowiak, Stefan Cichy,
Bogusław Nadolski**

Biuletyn liturgiczny

Collectanea Theologica 56/3, 47-66

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN LITURGICZNY

Zawartość: I. KOMUNIA ŚWIĘTA WIERNYCH I SAKRAMENT POKUTY. 1. Praktyka Kościoła pierwszego tysiąclecia. — 2. Drugie tysiąclecie do Piusa X. — 3. Od Piusa X do *Ordo Paenitentiae* z 1974 r. — 4. Nauczanie Jana Pawła II. EKUMENICZNA LITURGIA EUCHARYSTYCZNA, tzw. liturgia z Limy*.

I. KOMUNIA ŚWIĘTA WIERNYCH I SAKRAMENT POKUTY

„Kościoł nowego Adwentu, Kościoł, który stale przygotowuje się na nowe przyjście Pana, musi być Kościołem Eucharystii i Pokuty”.

Jan Paweł II,
Redemptor hominis, nr 20

Sprawowanie Eucharystii zajmuje centralne miejsce w życiu Kościoła, gdyż jest ona zarazem i nierozdzielnie Ofiarą Nowego Przymierza, Pamiątką śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa oraz „świętą ucztą, w czasie której lud Boży przez przyjęcie Ciała i Krwi Pańskiej uczestniczy w dobrach ofiary paschalnej, wznawia nowe przymierze raz zawarte z ludźmi przez Boga w krwi Chrystusowej, a w wierze i nadziei wyobraża i uprzedza ucztę eschatologiczną w królestwie Ojca, głosząc śmierć Pana aż przyjdzie”.¹ Udział wiernych w Eucharystii winien odpowiadać jej strukturze składającej się ze „stołu słowa Bożego i Ciała Chrystusowego, z którego wierni otrzymują naukę i pokarm” (KL 48). Życie chrześcijańskie wiernych kształtuje więc nie tylko głoszone słowo Boże, ale także pokarm eucharystyczny, Komunia św.² Jednak udział w uczcie eucharystycznej wymaga od uczestniczących w niej stanu przyjaźni z Bogiem i z braćmi. Dlatego zawsze aktualne są słowa św. Pawła: „Niech przeto człowiek baczy na samego siebie, spożywając ten chleb i pijąc z tego kielicha. Kto bowiem spożywa i pije nie zważając na Ciało Pańskie, wyrok sobie spożywa i pije” (1 Kor 11,28—29). Człowiek staje się godny przyjęcia Ciała Pańskiego od dnia swego chrztu. Drugim sakramentem, który wiąże się ściśle z Eucharystią jest sakrament pokuty i pojednania. Konieczny jest on dla tych wiernych, którzy po chrzcie przez grzech ciężki utracili stan przyjaźni z Bogiem i zalecany tym, którzy często pragną przyjmować Komunię św.³

Rodzi się jednak pytanie: jak często należy korzystać z sakramentu pokuty, aby móc wypełnić zalecenia Kościoła pełnego udziału w Eucharystii,

* Redaktorem niniejszego biuletynu jest ks. Bogusław Nadolski TChr., Warszawa-Poznań.

¹ Święta Kongregacja Obrzędów, *Instrukcja o kulcie Tajemnicy Eucharystycznej* z dnia 25 V 1967, nr (odtąd skrót EM).

² *Tamże*, nr 12; 33a.

³ *Tamże*, nr 35; por. KPK (1983) kan. 916; 960; 988 § 2.

tj. przyjęcie Komunii św. (KL 55). Odpowiedź na to pytanie nie jest łatwa i zależy od wielu okoliczności. Współczesna praktyka w tej dziedzinie w wielu Kościołach lokalnych nie jest jednolita. W wielu krajach daje się łatwo zauważyć masowe przystępowanie do Komunii św. i bardzo rzadkie korzystanie z sakramentu pokuty. Odmianą praktykę spotykamy m.in. w naszym kraju. Opiera się ona na przekonaniu, że Komunia św. jest czymś tak wielkim i świętym, iż grzeszny człowiek nie jest godny często ją przyjmować, a jeśli już decyduje się na udział w uczcie eucharystycznej, to po uprzedniej spowiedzi sakramentalnej.⁴ Trzeba jednak z zadowoleniem stwierdzić, że istnieje coraz większa grupa osób, które mają należycie ukształtowane sumienie i korzystają z obydwu sakramentów w sposób zgodny z Magisterium Kościoła.

Celem artykułu jest przedstawienie związku Eucharystii i sakramentu pokuty, najpierw w dawnej praktyce Kościoła, a następnie w świetle aktualnych wypowiedzi Stolicy Apostolskiej.

1. Praktyka Kościoła pierwszego tysiąclecia

W czasach apostołskich istniała żywa świadomość, że Eucharystia jest Ofiarą Chrystusa, ale także uczcą ofiarną. Dlatego sprawowanie Eucharystii było nierozdzielnie związane z uczcą, aby wypełnić polecenie Pana: „Bierzcie i jedzcie... Pijcie z niego wszyscy” (Mt 26,26—27). Do udziału w uczcie ofiarnej dopuszczano jedynie tego, „który wierzy w to, czego uczymy, kto wziął kąpiel na odpuszczenie grzechów i na odrodzenie, i tak żyje, jak Chrystus podał”.⁵ Nieodzownym warunkiem udziału w Eucharystii jako uczcie były więc: wiara, chrzest i moralne życie. Wielkie znaczenie posiadał chrzest (dorosłych) jako sakrament nawrócenia, nowego życia i pojednania z Bogiem, czego potwierdzeniem był udział w Eucharystii i pełne zjednoczenie z Chrystusem i Kościołem w Komunii św. Praktyka miłości braterskiej na co dzień była konsekwencją udziału w Eucharystii. Za uchybienia w tej dziedzinie przepaszano Boga przed rozpoczęciem niedzielnej Eucharystii, aby składana ofiara była czysta.⁶ Jedynie za ciężkie przewinienia wykluczano grzeszników ze wspólnoty i z udziału w Eucharystii. Istniała jednak dla nich możliwość powrotu do Boga i wspólnoty Kościoła na drodze pokuty. Po odbyciu wyznaczonej przez przełożonych Kościoła pokuty następowało ich pojednanie i ponowny udział w uczcie eucharystycznej. Jednak zdecydowana większość chrześcijan tego czasu nie potrzebowała sakramentalnej pokuty, gdyż grzechy lekkie gładzono przez modlitwę, post, jałmużnę i czyny miłości.⁷ Praktyczne konsekwencje tej praktyki były takie, że wszyscy ochrzczeni uczestnicy Eucharystii przyjmowali także Komunię św. a jedynie pokutnicy i katechumeni byli z niej wyłączeni. Komunia św. była bowiem pojmowana jako duchowy pokarm dla wierzących, o czym świadczy również istnienie Komunii św. domowej i zanoszenie jej nieobecny na zgromadzeniu eucharystycznym (chorym, więźniom).

Dopiero od IV w. zaczyna zanikać świadomość ścisłego związku Eucharystii jako Ofiary z uczcą ofiarną i w rezultacie tego Komunia św. wierzonych staje się coraz rzadsza. Wiązało się to z jednej strony z surową prak-

⁴ Por. W. Mnuk, *Czy tak musi być?* Tygodnik Powszechny, nr 34 (1985).

⁵ Św. Justyn, *Apologia*, w: M. Michalski, *Antologia literatury patrystycznej*, Warszawa 1969, t. 1 z. 1, 152.

⁶ *Didaché*, nr 14, w: M. Michalski, *dz. cyt.*, 21.

⁷ Zob. W. Schenk, *Liturgia sakramentów świętych*, Lublin 1964, t. 2, 6—7; S. Czerwik, *Wprowadzenie do odnowionej liturgii pokuty i pojednania*, w: *Sakrament pokuty. Teologia, liturgia, Pismo święte* (red. A. Skowronek), Katowice 1980, 152—153.

tyką pokutną (pokuta jednorazowa, niepowtarzalna), z drugiej zaś z istnieniem w Kościele dużej liczby katechumenów oraz reakcją Kościoła na błędy arianizmu.⁸ Występując przeciw błędnej chrystologii ariańskiej, zbyt mocno akcentowano bóstwo Chrystusa. Pobudzało to wiernych do wielkiej czci Chrystusa równego w bóstwie Ojcu, ale jednocześnie budziło lęk przed przyjmowaniem Go w Komunii św. Konsekwencją tego był wyraźny spadek liczby wiernych przystępujących do Komunii św., ale również wzrost kultu Chrystusa obecnego w Eucharystii. Msza św. z uczty braterskiej staje się coraz bardziej *mysterium tremendum*, a chleb eucharystyczny z duchowego pokarmu — przedmiotem adoracji. Nastąpiło w ten sposób przeakcentowanie Eucharystii jako Ofiary Chrystusa i Jego obecności pod postaciami chleba i wina z jednoczesnym zapoznaniem jej charakteru uczty ofiarnej. Doprowadziło to do tak rzadkiej Komunii św. wiernych, że synody wczesnego średniowiecza i czasów karolińskich nakazują jej przyjmowanie przynajmniej trzy razy w roku (Wielkanoc, Zesłanie Ducha Świętego, Narodzenie Pańskie). Złagodzenie praktyki pokutnej Kościoła po odejściu od tzw. pokuty kanonicznej do pokuty prywatnej i powtarzalnej nie miało już większego wpływu na częstotliwość Komunii św. ogółu wiernych.⁹

2. Drugie tysiąclecie do Piusa X

Początek drugiego tysiąclecia, zwłaszcza XII i XIII w., charakteryzuje się wielkim kultem Eucharystii polegającym głównie na adoracji świętych postaci. Sakramentalna Komunia św. wiernych została praktycznie zastąpiona pragnieniem jej przyjęcia (komunia duchowa). Powstało także przekonanie, że kapłan sprawujący Eucharystię przyjmuje Komunię św. w imieniu wiernych (komunia zastępcza).¹⁰ Mimo złagodzonej już praktyki pokutnej również korzystanie z sakramentu pokuty staje się już bardzo rzadkie, skoro IV Sobór Laterański (1215) pod groźbą kary kościelnej nakazuje przynajmniej raz w roku spowiedź i Komunię św. w okresie wielkanocnym.¹¹ Praktycznie więc od średniowiecza celebracja Eucharystii nie łączy się już z udziałem wiernych w uczcie ofiarnej. Powstała nowa, nie znana w starożytności chrześcijańskiej praktyka Mszy św. bez Komunii wiernych. To co było w początkach Kościoła wyjątkiem, stało się od średniowiecza regułą.

W tej sytuacji ojcowie Soboru Trydenckiego uznali taki stan rzeczy za niewłaściwy i pragnęli powrotu do dawnej praktyki Kościoła zalecając nie tylko sakramentalną Komunię św., ale także zachęcając do częstego jej przyjmowania: „Tak więc Zbawiciel nasz (...) ustanowił sakrament, w którym niejako wylał skarby swojej boskiej miłości ku ludziom (...). Chciał zaś, by ten sakrament był przyjmowany jako duchowy pokarm dusz, by nim karmiły się i umacniały, żyjąc życiem Tego, który powiedział: «Kto mnie pożywa, żyć będzie dla mnie» i jako środek zaradczy uwalniający nas od grzechów powszednich, a broniący od grzechów śmiertelnych”.¹²

Odnosnie do sakramentu pokuty Trydencki Sobór ustalony już wcześniej zwyczaj dorocznej spowiedzi: „Święty Sobór pochwała i przyjmuje ten zwyczaj jako pobożny i godny utrzymania”.¹³ Wydany po soborze Katechizm Rzymski (1566) zaznacza wprawdzie, że nie wystarcza jedynie

⁸ K. Schlemmer, *Busse und Eucharistie*, Heiliger Dienst 35 (1981) 17—18; H. Dobiosch, *Über die Häufigkeit des Kommunionsempfanges*, Theologisch-praktische Quartalschrift 133 (1985) 19—20.

⁹ S. Czerwik, *dz. cyt.*, 153—170.

¹⁰ H. Dobiosch, *art. cyt.*, 20; por. P. Browe, *Die Verehrung der Eucharistie im Mittelalter*, München 1933.

¹¹ Denz.-Schönm., 1683.

¹² BF VII, 290.

Komunia św. wielkanocna, jednak bliżej nie określa kiedy i jak często należy ją przyjmować. Gorliwy pasterz Kościoła mediolańskiego Karol Borromeusz (†1584) zaleca wiernym w swej diecezji Komunię św. przynajmniej w wielkie święta oraz w niedziele Adwentu i Wielkiego Postu.

W XVII i XVIII w. daje się zauważyć niewielki wzrost częstotliwości przystępowania wiernych do Komunii św., ale nie w czasie Mszy św., lecz po jej zakończeniu, w ramach specjalnego nabożeństwa.¹⁴

Duży negatywny wpływ na częstotliwość Komunii św. wiernych i bardzo ścisłe łączenie jej z sakramentem pokuty wywarł C. Jansenius (†1638) i rygoryzm głoszony przez niego i jego zwolenników (jansenizm).¹⁵ Zwolennicy tego kierunku stawiali wiernym pragnącym przyjmować Komunię św. bardzo wysokie wymagania, nie tylko wolności od grzechu ciężkiego, ale także wielkiej osobistej doskonałości i czystości serca w stopniu najwyższym (*amor Dei purissimus*). Duchowe pragnienie Komunii św. staje się dla jansenistów nawet ważniejsze niż sama Komunia św. Również w teologii moralnej tego okresu zajmowano się szczegółowo warunkami, jakie spełniać mają przystępujący do Komunii św., oraz stawiano zasadę, że do spowiedników należy w indywidualnych wypadkach ocena, czy poszczególni wierni mogą częściej przyjmować Komunię św. To z kolei wpłynęło na dalsze i jeszcze ściślejsze powiązanie Komunii św. z sakramentem pokuty, prowadząc do przekonania, że przed każdą Komunią św. konieczna jest spowiedź sakramentalna. Decyzja o możliwości udziału w uczcie eucharystycznej została w ten sposób zabrana wiernym i „zastrzeżona” spowiednikom. W praktyce więc całe rzesze wiernych, chociaż bez grzechu ciężkiego, nie przystępowały do Komunii św., która stała się jedynie przywilejem „dusz szczególnie czystych”.¹⁶

Tak więc zapomniano zupełnie zarówno o praktyce Kościoła pierwszych wieków, jak i o nauce Soboru Trydenckiego o Eucharystii jako sakramencie ustanowionym przez Chrystusa na pokarm dla wiernych i będących środkiem zaradczym uwalniającym od grzechów powszednich i broniącym od grzechów śmiertelnych. Prawda ta zasługuje na przypomnienie, gdyż ciągle jeszcze o niej zapomina się w praktyce pastoralnej: „...ofiara ta jest prawdziwie przebiegająca. Przez nią, kiedy przystępujemy do Boga ze szczerym sercem i prawdziwą wiarą, z bojaźnią Boga i z uszanowaniem, skruszeni i pokutujący otrzymujemy miłosierdzie i znajdujemy łaskę, gdy nam pomoc jest potrzebna (Hbr 4,16). Tą ofiarą bowiem przebiegany Pan, udzielając łaski i daru pokuty, odpuszcza przestępstwa i grzechy, nawet bardzo wielkie... Dlatego też jest należycie ofiarowana nie tylko za grzechy, kary, zadośćuczynienia i inne grzechy wiernych żyjących, ale według Tradycji Apostolskiej także za zmarłych w Chrystusie”.¹⁷

3. Od Piusa X do „Ordo Paenitentiae” z 1974 r.

Dopiero zapoczątkowany przez P. Guérangera (†1875) ruch liturgiczny w dużej mierze przyczynił się do ponownego pojmowania Eucharystii jako ofiary Chrystusa i Kościoła, ale także uczty ofiarnej, w której wierni winni uczestniczyć przyjmując Komunię św. Dążenia te zostały następnie poparte autorytetem papieża Piusa X, który w 1905 r. wydał dekret o częstym przyjmowaniu Komunii św. W oparciu o naukę Soboru Trydenckiego papież zachęca wiernych do częstej, a nawet codziennej Komunii św. przypominając jednocześnie, że u należycie usposobionych wiernych Komunia św.

¹³ BF VII, 460.

¹⁴ H. Dobiosch, *art. cyt.*, 21.

¹⁵ Zob. DThC VIII, 318—529; *Enciclopedia Cattolica*, VI, 350—359.

¹⁶ K. Schlemmer, *art. cyt.*, 19—20.

¹⁷ BF VII, 321.

gładzi grzechy lekkie i broni przed upadkiem w ciężkie. Nie można pojmować również Komunii św. jako nagrody za cnotę przyjmującego, gdyż jest ona pokarmem dawanym wiernym przez Chrystusa, aby nie ustali w drodze do Ojca. Podkreślanie, że Eucharystia jest również ofiarą na odpuszczenie grzechów i propagowanie częstej Komunii św. prowadziło powoli do zmiany świadomości wiernych, że udział w uczcie eucharystycznej wymaga koniecznej uprzedniej spowiedzi sakramentalnej.

Następnie encyklika Piusa XII *Mediator Dei* jeszcze bardziej podkreślała, że Eucharystia jest także uczcą ofiarną i polecała codzienną Komunię św. wiernym: „Dopełnieniem ofiary ołtarza jest Komunia w uczcie Pańskiej”, należy ona do „uzupełnienia ofiary i do uczestnictwa w Najświętszym Sakramencie. Jeśli jest wprost nieodzowna dla celebrującego kapłana, to wiernym tylko usilnie ją się zaleca”.¹⁸ Bardzo wskazane jest, aby „wierni codziennie, jeśli mogą, uczestniczyli w Boskiej Ofierze nie tylko w sposób duchowy, lecz także przyjmując w Komunii Najświętszego Sakramentu Ciało Jezusa Chrystusa ofiarowane za nas Ojcu Przedwiecznemu”.¹⁹ Na uwagę zasługuje również wymaganie encykliki, aby Komunii św. udzielać wiernym bezpośrednio po Komunii kapłana i z hostii konsekrowanych w czasie Mszy św., celem podkreślenia udziału w uczcie ofiarnej.²⁰

Encyklika *Mediator Dei* nie zajmuje się jednak związkiem Eucharystii i sakramentu pokuty i nie określa bliżej warunków, jakie wierni mają spełnić przystępując do Komunii św. Z ducha całego dokumentu można jednak stwierdzić, że częsta Komunia św. jest zalecana wszystkim wiernym, każdego stanu, jeśli sumienie nie wyrzuca im popełnienia grzechu ciężkiego i przystępują do niej z miłości ku Bogu, aby się z Nim jeszcze bardziej zjednoczyć, ustrzec się słabości i błędów oraz prowadzić coraz doskonalsze życie chrześcijańskie.

Konstytucja o świętej liturgii Soboru Watykańskiego II przypomina naukę Kościoła, że Eucharystia jest utrwaloną na wieki Ofiarą Krzyża, którą Chrystus powierzył swojemu Kościołowi jako „sakrament miłosierdzia, znak jedności, węzeł miłości i uczcę paschalną, w której spożywamy Chrystusa, w której dusza napełnia się łaską i otrzymuje zadatek przyszłej chwaty” (KL 47). Udział wiernych w tej ofierze winien być świadomy, czynny i pobożny, czego wyrazem ma być uważne słuchanie słowa Bożego i przyjmowanie Komunii św. (KL 48) bezpośrednio po Komunii kapłana i z tej samej ofiary (KL 55). Wymaga tego sama struktura Mszy św. złożona z liturgii słowa i liturgii Eucharystii, które tak ściśle się ze sobą wiążą, że „tworzą jeden akt kultu” (KL 56). Stwierdzając, że udział w uczcie eucharystycznej należy do pełnego uczestnictwa we Mszy św. sobór nie wypowiedział się na temat stosunku Eucharystii do sakramentu pokuty. Problem ten został poruszony dopiero w instrukcji *Eucharisticum mysterium* z 1967 r.²¹

Po zachęcie wiernych do sakramentalnej Komunii św. w czasie Mszy św., z darów podczas niej konsekrowanych na znak udziału w aktualnie odprawianej Ofierze, instrukcja mówi o relacji pokuty do Komunii św.²² Już w pierwszym zadaniu powołuje się na naukę Soboru Trydenckiego o Eucharystii jako „środku zaradczym uwalniającym nas od grzechów powszednich, a broniącym od grzechów śmiertelnych” oraz przypomina polecenie Kościoła, aby wiernych o tym pouczać, zwracając im również uwagę na znaczenie pokutnych części Mszy św., którymi winni umieć się w odpowiedni sposób

¹⁸ Pius XII, *Encyklika Mediator Dei*, Kielce 1948, 71—72.

¹⁹ *Tamże*, 74.

²⁰ *Tamże*, 73—74.

²¹ EM nr 31 i 37.

²² *Tamże* nr 35.

posługiwać.²³ Jedyne świadomość popełnienia grzechu ciężkiego wymaga przed przystąpieniem do Komunii św. sakramentalnej spowiedzi. W innych wypadkach sakrament pokuty jest wskazany, zwłaszcza tym, którzy „mają zwyczaj komunikowania codziennie lub dość często”. Instrukcja nie określa jednak, jak często należy przyjmować sakrament pokuty przy częstej czy nawet codziennej Komunii św., zachęca jedynie, aby czynić to „w jednakowych odstępach czasu”.²⁴ Decyzja o częstotliwości przystępowania do sakramentu pokuty w takich wypadkach należy zatem do poszczególnych wiernych zasięgających w razie wątpliwości porady swego spowiednika.

Obok sakramentu pokuty istnieją również pozasakramentalne sposoby gładzenia grzechów znane od dawna w tradycji Kościoła oraz pewne elementy samej liturgii mszalne. Chodzi tu o następujące części Mszy św.: przede wszystkim akt pokuty na początku Mszy św.²⁵, następnie *Kyrie*, „w którym wierni wołają do Pana i błagają Go o miłosierdzie” (IGMR 30); prośby zanoszone do Chrystusa o zmiłowanie w czasie *Gloria*; słuchanie słowa Bożego wzywającego często do nawrócenia i przemiany życia; modlitwa Pańska, która zawiera także „prośbę o oczyszczenie z grzechów, by święte dary zostały udzielone rzeczywiście świętym” (IGMR 56a); obrzęd pokoju oraz *Agnus Dei*; wreszcie słowa wypowiedziane bezpośrednio przed przyjęciem Komunii św. „Panie, nie jestem godzien...” Wynika stąd, że sam świadomy i pobożny udział we Mszy św. jest doskonałym duchowym przygotowaniem do uczy eucharystycznej.

Wydany w 1974 r. rytuał *Ordo Paenitentiae*²⁶ wyraźnie stwierdza, że Eucharystia jest sakramentem na odpuszczenie grzechów: „Rozpoczynając zbawczą Mękę, w tę noc, w której został wydany, ustanowił Ofiarę Nowego Przymierza w swojej krwi na odpuszczenie grzechów” (OP 1). Zwycięstwo Chrystusa nad grzechem dokonuje się nie tylko we chrzcie i sakramencie pokuty, ale także w Eucharystii. W niej bowiem Chrystus jest obecny i złożony na ołtarzu jako „ofiara naszego pojednania” (III Modlitwa Euch.), aby przez Ducha Świętego „zjednoczyć nas wszystkich” (II Modlitwa Euch. OP 2). Wierni uczestniczący we Mszy św. winni być świadomi, że jest ona także sakramentalnym uobecnieniem Ofiary Chrystusa na odpuszczenie grzechów.

Jaka jest relacja sakramentu pokuty do Eucharystii według nowego rytuału? Wprowadzenie do *Obrzędów pokuty* mówi o konieczności i pożytku sakramentu pokuty. Dla tych, którzy przez grzech ciężki „odeszli od zjednoczenia z Bogiem w miłości” sakrament pokuty jest zwyczajną drogą powrotu do Boga (OP nr 7) i ponownego zjednoczenia się z Nim w Komunii sakramentalnej. W tym wypadku przyjęcie sakramentu pokuty jest warunkiem koniecznym, którego spełnienie daje prawo do uczestnictwa w uczcie eucharystycznej. W innej sytuacji znajdują się jednak ci wierni, którzy popełnili jedynie grzechy powszednie. Sakrament pokuty nie jest im nakazywany, lecz tylko zalecany, gdyż przez częste jego przyjmowanie „nabierają sił, aby dojść do pełnej wolności dzieci Bożych” (*tamże*). Jest on również „bardzo użyteczny dla zwalczania grzechów powszednich i doskonalenia w sobie łaski chrztu oraz coraz doskonalszego naśladowania Jezusa Chrystusa (OP 1 b; por. 2 Kor 4,10). Polecając częstą spowiedź także z grzechów powszednich, rytuał jednocześnie mocno podkreśla zobowiązanie wynikające z tego sakramentu do coraz doskonalszego upodobniania się do Chrystusa

²³ *Tamże*.

²⁴ *Tamże*.

²⁵ *Tamże* nr 2c.

²⁶ *Rituale Romanum. Ordo Paenitentiae*, Roma 1974; wyd. polskie: *Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1981; por. S. Czerwik, *Odnowiona liturgia sakramentu pokuty w świetle „Ordo Paenitentiae”*, RBL 29 (1976) 134—147.

i posłuszeństwa Duchowi Świętemu (*tamże*). Znakiem tego ma być całe życie chrześcijańskie nacechowane wierną i gorliwą służbą Bogu i braciom. Wskazania te mają bardzo ważne znaczenie dla praktyki częstej spowiedzi, gdyż ich zachowanie broni przed rutyną i formalizmem sakramentalnym, a w konsekwencji także przed zniechęceniem i przekonaniem, że przyjmowany sakrament jest mało owocny i skuteczny. Skuteczność częstej spowiedzi będzie z kolei zależała także od właściwego udziału w Eucharystii połączonego z współofiowaniem siebie z Chrystusem Ojcu i przyjmowaniem Komunii św. jako duchowego umocnienia do należytego wypełniania obowiązków swego powołania i stanu.

Mówiąc o konieczności i pożytku sakramentu pokuty *Ordo Paenitentiae* zawiera również ważne stwierdzenia dotyczące sposobów czynienia nieustannej pokuty i oczyszczania się z grzechów (OP 4). Chodzi tu o pozasakramentalne formy przepraszania Boga za grzechy. Można je podzielić na dwie grupy: liturgiczne i nie związane bezpośrednio z liturgią. Do grupy pierwszej należą te wszystkie elementy celebracji liturgicznych, w których wierni wyznają, że są grzesznikami i proszą Boga i braci o przebaczenie. Ma to miejsce głównie w nabożeństwach pokutnych, w czasie głoszenia i słuchania słowa Bożego, we wspólnej modlitwie i elementach pokutnych liturgii mszalnej. Również duże znaczenie w czynieniu pokuty i moc głądzenia grzechów posiadają: cierpliwość (por. 1 P 4,13), współuczestnictwo w cierpieniach Chrystusa, spełnianie dzieł miłosierdzia i miłości, gdyż „miłość zakrywa wiele grzechów” (1 P 4,8), codzienne nawracanie się według wskazań Ewangelii, połączone z wolą działania i postanowieniem porzucenia grzesznego sposobu życia.²⁷ Sakrament pokuty nie jest więc jedyną formą otrzymania przebaczenia grzechów, zwłaszcza gdy chodzi o grzechy powszednie. Z tych bowiem uwalnia sam udział w Eucharystii oraz istnieją liczne pozasakramentalne sposoby ich głądzenia. Wszystkie jednak winny być ożywione wiarą, nadzieją i miłością i prowadzić mają do Eucharystii, ofiary naszego pojednania, złożonej przez Chrystusa raz na zawsze na odpuszczenie grzechów.

W świetle nauki Vaticanum II i wydanych po nim dokumentów Kościoła należy stwierdzić, że nie tylko sakrament pokuty przygotowuje do Komunii św., ale także wszystkie formy codziennej pokuty i samo uczestnictwo w Eucharystii posiadają moc głądzenia grzechów i przez to przygotowują do godnego jej przyjęcia.

4. Nauczanie Jana Pawła II

Z bardzo licznych wypowiedzi Jana Pawła II dotyczących naszego tematu przytoczyć należy przynajmniej najbardziej znane i charakterystyczne. Już w pierwszej encyklice *Redemptor hominis* spotykamy cały numer 20 zatytułowany *Eucharystia i pokuta*. Powołując się na naukę soboru o centralnym znaczeniu Eucharystii w życiu całego Kościoła i każdego chrześcijanina (por. KL 10), papież stwierdza, że Eucharystia jest tym sakramentem, w którym „każdy z nas jako uczestnik tajemnicy Odkupienia ma dostęp do owoców tego synowskiego «pojednania z Bogiem» (por. Rz 5,10 n; 2 Kor 5,18 n; Kol 1,20 nn), którego On sam dokonał i stale wśród nas dokonuje przez posługę Kościoła” (RH nr 20). Eucharystia buduje Kościół jako wspólnotę ludzi zjednoczonych z Bogiem i między sobą, ale Kościół też żyje Eucharystią i z wiarą wyznaje, że jest ona zawsze i równocześnie „Sakramentem-Ofiarą i Sakramentem-Komunią, i Sakramentem-Obecnością”, pozostając zawsze wielką tajemnicą wiary i sakramentem miłości. Papież wzywa następnie, aby okazywać Chrystusowi obecnemu w Eucharystii „miłość za

²⁷ Por. S. Czerwik, *art. cyt.*, 137—139; A. Skowronek, *Z teologicznej problematyki pokuty*, w: *Sakrament pokuty*, dz. cyt., 82—84.

miłość" pamiętając zawsze o przestrodze św. Pawła: „Niech przeto człowiek baczy na siebie samego, spożywając ten chleb i pijąc z tego kielicha” (1 Kor 11,28). W słowach tych widzi papież ścisły związek Eucharystii z pokutą. Pokuta ma cechować całe życie chrześcijanina. Chrystus rozpoczął przecież swą misję od wzywania do nawrócenia i wiary: „Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię” (Mk 1,15). To wezwanie Pana zostało na zawsze utrwalone w liturgii Eucharystii. Dlatego Eucharystia i pokuta należą do istoty życia prawdziwie chrześcijańskiego, życia w duchu Ewangelii: „Chrystus, który zaprasza do uczyty eucharystycznej, to zawsze równocześnie ten Chrystus, który wzywa do pokuty, który powtarza: «Nawracajcie się»” (*tamże*). Uczestnictwu w Eucharystii winien towarzyszyć ciągly proces nawracania się, bez którego niemożliwa jest pełna skuteczność zbawcza tego sakramentu. Temu celowi służy i pomaga sakrament pokuty w formie indywidualnej spowiedzi, jako osobiste spotkanie się człowieka grzesznego z Chrystusem ukrzyżowanym i przebacającym, który przez posługę szafarza odpuszcza grzechy. Do tego osobistego spotkania, stwierdza dalej papież, ma prawo zarówno człowiek odkupiony, jak i Chrystus, który nas odkupił. Dlatego cechą charakterystyczną autentycznych wspólnot Kościoła skupionych wokół Eucharystii musi być „żywa potrzeba pokuty sakramentalnej, jak również pokuty pojętej jako cnota”, gdyż Kościół pielgrzymujący i oczekujący na przyście Pana „musi być Kościołem Eucharystii i pokuty” (*tamże*).

Papież ukazuje więc świętość Eucharystii, która wymaga od uczestników wolności od grzechów ciężkich, z których uwalnia przede wszystkim sakrament pokuty w formie indywidualnej spowiedzi. Owocne przyjmowanie Komunii św. będzie wtedy, gdy złączone będzie z praktyką nieustannej pokuty i nawracania się, w czym znowu skuteczną pomocą jest częste korzystanie z sakramentu pokuty. Wynika stąd, że nie tylko sakrament pokuty skierowany jest ku Eucharystii, ale także Eucharystia winna prowadzić do pokuty, gdyż dopiero wtedy udział w sakramentalnej Komunii św. będzie w pełni skuteczny i zbawienny.

Myśl tę wyjaśnia papież szerzej w liście do biskupów *O tajemnicy i kulcie Eucharystii* z 24 II 1980 r.²⁸ Eucharystia prowadzi do pokuty przez to, że kiedy „uświadomimy sobie, kim jest Ten, którego w Komunii eucharystycznej mamy przyjmować, rodzi się w nas niejako spontanicznie poczucie niegodności, rodzi się także żal za nasze grzechy i potrzeba wewnętrzznego oczyszczenia” (nr 7). Sformułowanie to zostało podyktowane faktem, że coraz częściej spotkać można zwyczaj prawie powszechnego przystępowania uczestników zgromadzenia eucharystycznego do Komunii św. i bardzo rzadkiego korzystania z sakramentu pokuty, zwłaszcza w formie indywidualnej spowiedzi. Podyktowane jest ono troską papieża, którą mają podzielać również biskupi i kapłani, „aby zabezpieczyć sakralną godność posługi eucharystycznej a także owego głębokiego ducha eucharystycznej Komunii, który jest szczególnym dobrem Kościoła” (nr 11; por. nr 8).

Wobec nieustającego zaproszenia Chrystusa do udziału w uczcie eucharystycznej papież przestrzega przed dwoma skrajnymi i niewłaściwymi praktykami. Pierwsza opiera się na pewnej tradycji przesadnej surowości i poczucia niegodności przyjmowania Komunii św., chociaż obiektywnie nie ma przeszkód natury moralnej czy prawnej. Powstrzymywanie się od Komunii św. w tych wypadkach można stosunkowo łatwo przezwyciężyć przez odpowiednie wyjaśnienie i pouczenie wiernych. O wiele poważniejszy problem stwarzają ci, którzy prawie zawsze komunikują w czasie Mszy św., gdyż pojmują ją „tylko jako ucztę, na którą przybywa się po to, aby przyjmując Chleb Pański zmanifestować nade wszystko braterską wspólnotę” (*tamże*,

²⁸ List Ojca św. Jana Pawła II do wszystkich biskupów Kościoła o *tajemnicy i kulcie Eucharystii*, Rzym 1980.

nr 11). W tym kontekście papież przytacza ostrzeżenie św. Pawła (1 Kor 11,1—28) i stwierdza, że decyzja przystąpienia do Komunii św. lub powstrzymania się od niej jest aktem osobistym poszczególnych wiernych, ale zawsze winna być oparta na osądzie wrażliwego sumienia, które „z rzetelnym poczuciem odpowiedzialności za cały depozyt nauki moralnej, za precyzyjne odróżnienie dobra od zła” staje się podstawą prawidłowego osądu siebie (*tamże*). W tej wypowiedzi papieża można dostrzec wyraźną sugestią dotyczącą praktyki przyjmowania Eucharystii i sakramentu pokuty. Mając na uwadze wielką świętość Eucharystii należy dbać przede wszystkim o to, aby Chrystus przyjmowany w Komunii św. znajdował „w sercu każdego godne mieszkanie” (*tamże*). Warunek ten będzie spełniony wtedy, gdy przyjmujący Komunię św. będą kierować się dobrze uformowanym i wrażliwym sumieniem. Ono jedynie decyduje o przyjęciu lub wstrzymaniu się od Komunii św. i w razie potrzeby wskazuje na sakrament pokuty celem oczyszczenia się z grzechów ciężkich względnie na inne formy pokuty, aby otrzymać przebaczenie grzechów powszednich.

Również w swej drugiej encyklice *Dives in misericordia* porusza papież problem Eucharystii i pokuty. Do istoty posłannictwa Kościoła należy to, że wyznaje i głosi miłosierdzie oraz „ludzi przybliża do Zbawicielowych źródeł miłosierdzia, których jest depozytariuszem i szafarzem” (nr 13). Wierni poznają i doświadczają miłosierdzie Boże rozważając Jego słowo, ale przede wszystkim przez „świadome i dojrzałe uczestnictwo w Eucharystii oraz w sakramencie pokuty i pojednania” (*tamże*). Eucharystia bowiem przybliża nas do miłości Chrystusa, która jest potężniejsza niż śmierć i „świadczy o tej miłości, mocą której pragnie On stale łączyć się z nami i jednocześnie, wychodząc na spotkanie wszystkich ludzkich serc” (*tamże*). Miłość i miłosierdzie Chrystusa obejmują bez wyjątku wszystkich ludzi. Nikt nie jest z jej zasięgu wyłączony, nawet ci, na których ciążyą wielkie winy. Dla nich drogą wiodącą na spotkanie i do zjednoczenia z Chrystusem jest sakrament pokuty i pojednania: „W sakramencie tym, każdy człowiek może w sposób szczególny doświadczyć miłosierdzia, czyli tej miłości, która jest potężniejsza niż grzech” (*tamże*). Miłosierdzie Boże, które jest nieskończone, sprawia, że również nieskończona jest Jego gotowość i moc przebaczenia, gdyż opiera się na nieskończonej wartości Ofiary Jego Syna. Dlatego grzesznik zawsze może liczyć na Boże miłosierdzie, o ile tylko okaże wolę i gotowość nawrócenia i pokuty. Nawrócenie to polega na odkrywaniu miłosiernego Boga, ale jest także odnalezieniem Ojca bogatego w miłosierdzie i wtedy staje się nie tylko jednorazowym aktem wewnętrznym, lecz stałym usposobieniem ducha trwającym przez cały czas ziemskiego pielgrzymowania. W wezwaniu papieża do nieustannego nawracania się i życia *in statu conversionis* można widzieć nie tylko zachętę do sakramentu pokuty, ale także do innych, pozasakramentalnych form pokuty, które również przygotowują do udziału w uczcie eucharystycznej.

W wydanej po zakończeniu synodu biskupów, poświęconemu pojednaniu i pokucie w posłannictwie Kościoła, adhortacji apostolskiej *Reconciliatio et poenitentia* papież bardzo szczegółowo omawia problemy związane z sakramentem pokuty i pojednania. Problem związku Eucharystii i pokuty został jedynie ogólnie potraktowany, łącznie z relacją sakramentu pokuty i pojednania do innych sakramentów (nr 27). Eucharystia jest dla wiernych źródłem osobistego uświęcenia, ale także wspólnotowego pojednania. Skutki te wypływają z samej istoty Eucharystii jako bezkrwawego ponowienia ofiary Krzyża „źródła zbawienia i pojednania dla wszystkich ludzi” (*tamże*). Mówiąc o związku Eucharystii i pokuty papież przytacza jedynie istotny fragment instrukcji *Eucharisticum mysterium* nr 35, zawierający napomnienie św. Pawła (1 Kor 11, 28), naukę Soboru Trydenckiego, aby ze świadomością dopełnienia grzechu ciężkiego nie przyjmować Komunii św. o głądzeniu przez

nią grzechów powszednich. Ważne dla naszego tematu jest jednak stwierdzenie, że sakrament pokuty nie wyczerpuje całego zakresu pojęć nawrócenia i pojednania. Kościół bowiem od początku „zna i docenia zróżnicowane formy pokuty” (nr 28). Papież dzieli je na liturgiczne, np. akt pokuty w czasie Mszy św.; paraliturgiczne — nabożeństwa przebłagalne i pielgrzymki oraz ascetyczne — post (*tamże*). Wskazuje ponadto na następujące cztery drogi pojednania: droga modlitwy — dzięki wierze w świętych obcowanie, chrześcijanin może liczyć na wstawiennictwo świętych, którzy go wspierają w procesie nawrócenia i pomagają do powstania po upadku w grzech; droga przepowiadania — Kościół głosi konieczność nawrócenia, zachęca i prosi, aby pojednać się z Bogiem; droga działalności duszpasterskiej — skierowanej do każdego człowieka, aby sprowadzić go na drogę powrotu do Ojca i pojednania z braćmi; droga świadectwa — polegająca na życiu miłością według nakazu Chrystusa oraz ciągłym przewyciężaniem wzajemnych niechęci, przebaczeniu sobie i wzrastaniu w duchu braterstwa i pokoju (nr 12).

Kościół spełnia posługę jednania słowem, czynem, nauczaniem i modlitwą (nr 23). Do głównych środków powierzonych przez Chrystusa Kościołowi w celu krzewienia pokuty i pojednania zalicza papież katechezę i sakramenty święte. W tym miejscu z konieczności wspomnimy jedynie sugestię papieża o niezwykłej doniosłości dla należytego korzystania z sakramentów Eucharystii i pokuty. Chodzi o katechezę o sumieniu i jego chrześcijańskim kształtowaniu (nr 26). Sumienie bowiem jako „wewnętrzne sanktuarium” człowieka i jego najgłębsze „ja” pełni rolę zmysłu moralnego i wskazuje co jest dobre, a co złe. Ono także jest najważniejszym elementem wielkości i godności człowieka. Papież porównuje działanie sumienia do wewnętrznego oka i duchowej zdolności widzenia, które prowadzi człowieka w kierunku dobra. Dzieje się to wtedy, gdy sumienie jest należycie po chrześcijańsku uformowane, w przeciwnym bowiem wypadku może się stać dla człowieka „siłą niszczącą jego prawdziwe człowieczeństwo, zamiast być świętym miejscem, gdzie Bóg ujawnia mu prawdziwe dobro” (*tamże*).

Podkreślając ważność katechez w formowaniu sumienia papież wskazuje równocześnie na zwyczajne środki, którymi dysponują duszpasterze w tym celu: są to czytania biblijne i obrzędy Mszy św. oraz innych sakramentów. Poza katechezą ważnym środkiem służącym formowaniu sumienia jest korzystanie z sakramentu pokuty także wtedy, gdy chodzi o grzechy powszednie. Chociaż grzechy te mogą być darowane także przez akt żalu, uczynki miłości, modlitwę i akty pokutne, to jednak Kościół zachęca do ich wyznawania w sakramencie pokuty. Praktyka ta „wzmacnia świadomość, że również mniejsze grzechy obrażają Boga i ranią Kościół” oraz „staje się pobudką i okazją do tego, by w doskonalszy sposób upodabniać się do Chrystusa i wierniej ulegać głosowi Ducha Świętego”, a łaska tego sakramentu „ma wielką moc leczniczą i przyczynia się do usunięcia samych korzeni grzechu” (nr 32).

W podsumowaniu naszych rozważań należy stwierdzić, że wołą Chrystusa i Kościoła jest udział wiernych w Eucharystii połączony z przyjęciem Komunii św. oraz w razie potrzeby korzystanie z sakramentu pokuty. Chociaż w dziejach Kościoła była różna praktyka w tej dziedzinie, to jednak w oficjalnym nauczaniu Kościół zawsze zachęcał wiernych do częstego przyjmowania Komunii św. Dla chrześcijan, którzy popełnili grzechy ciężkie, wykluczające ich od udziału w uciesie eucharystycznej, zwyczajnym sposobem otrzymania ich przebaczenia i odpuszczenia jest zawsze sakrament pokuty i pojednania. Odpuszczenie grzechów powszednich można otrzymać również na drodze pozasakramentalnej, ale Kościół zaleca także ich wyznawanie w spowiedzi sakramentalnej. Dla osób często przystępujących do Komunii

św., chociaż nie poczuwają się do grzechów ciężkich, wskazany jest również sakrament pokuty, jednak częstotliwość jego przyjmowania nie jest dokładnie określona. W tej dziedzinie Kościół daje wiernym pewną wolność wzywając ich jednocześnie do kierowania się zawsze należycie uformowanym sumieniem. Sumienie bowiem w świetle wymagań nauki Chrystusa i Kościoła ocenia konkretne czyny człowieka i w konsekwencji decyduje o tym, czy ma on prawo do Komunii św., czy też wcześniej powinien przyjąć sakrament pokuty i pojednania. Chrześcijanin o dobrze uformowanym sumieniu z pewnością będzie często korzystał zarówno z Komunii św., jak i z sakramentu pokuty i pojednania.

ks. Czesław Krakowiak, L.ublin

II. EKUMENICZNA LITURGIA EUCHARYSTYCZNA

Tzw. liturgia z Limy

W związku z planowanym ogłoszeniem przez Komisję „Wiara i Ustrój” Światowej Rady Kościołów tekstu ustaleń doktrynalnych dotyczących chrztu, Eucharystii i kapłaństwa (tzw. dokumentu z Limy¹) zwrócono się w październiku 1981 r. do Maxa Thuriana z ekumenicznej wspólnoty z Taizé z prośbą o opracowanie liturgii eucharystycznej, która w treści swej uwzględniałaby wspomniany dokument. Teolog z Taizé przygotował tekst korzystając z różnych tradycji liturgicznych, uwzględniając odnowę liturgii katolickiej, zastawiając miejsce współczesnym aspiracjom i nawiązując do wypowiedzi dokumentu z Limy. Liturgia ta otrzymała nazwę ekumenicznej liturgii z Limy. Jest ona przewidziana na spotkania ekumeniczne i stanowi propozycję dla tych Kościołów, które dopuszczają stosowanie nowych formularzy. Nie jest to oficjalnie przyjęty obrzęd. Autorowi wydawało się, że tekst tej liturgii może być użyteczny dla niektórych Kościołów reformowanych, które przystępują do zmian w swoich księgach liturgicznych².

Liturgia z Limy została opublikowana w kilku językach. Pierwotny tekst francuski ukazał się m.in. w czasopiśmie Kongregacji do Spraw Kultu Bożego³. Tekst angielski posiada dwie wersje. Pierwsza wersja zawierała prośbę o nadsyłanie w najbliższej przyszłości uwag i propozycji zmian. Druga zmieniona wersja ukazała się w maju 1982 r.⁴ Istnieje kilka przekładów tej liturgii na język niemiecki: dwa przekłady pierwszej wersji angielskiej⁵ i dwa przekłady drugiej wersji angielskiej⁶. Polski przekład opublikował

¹ *Baptême — Eucharistie — Ministère. Convergence de la foi*, Paris 1982; *Taufe, Eucharistie und Amt. Konvergenzerklärungen der Kommission für Glauben und Kirchenverfassung des Ökumenischen Rates der Kirchen*, Frankfurt-Paderborn 1982. Polski przekład: Światowa Rada Kościołów. Komisja „Wiara i Ustrój”, *Chrzest — Eucharystia — Kapłaństwo*, Studia i Dokumenty Ekumeniczne 1 (1983) z. 1, 22—32; z. 2, 38—46; z. 3, 46—61.

² Max Thurian, *Une liturgie eucharistique oecuménique*, Notitiae 19 (1983) 626.

³ Notitiae 19 (1983) 636—647.

⁴ Tekst ten został opublikowany w: *Towards Visible Unity. Commission on Faith and Order, Lima 1982*, t. I, Genf 1982, 147—155.

⁵ Są to przekłady, których dokonali: K. H. Kanstein (18.02.1982) oraz Mayr i H. M. Steck, opublikowane w maszynpisie.

⁶ Pierwszy ukazał się na początku 1983 r., a dokonali go R. Sbeghen i H. G. Link; opublikowany został w: *Ökumenische Rundschau* 32 (1983) 29—35. Drugi ukazał się w roku 1983 i jest przekładem oficjalnym, którego

ks. Henryk Paprocki nie podając niestety, z jakiego tekstu dokonał tłumaczenia⁷.

Komentarze do tej liturgii pisał najczęściej sam Max Thurian⁸. Ukazał się także komentarz podający źródła poszczególnych części tej liturgii, napisany przez Fiedera Schulza⁹. Pisano o tej liturgii na łamach różnych czasopism¹⁰.

Po raz pierwszy odprawiano liturgię według tekstów ułożonych i dobranych przez Maxa Thuriana dnia 15 stycznia 1982 r. w Limie, na zakończenie spotkania Komisji „Wiara i Ustrój”. Tę samą liturgię odprawiano według drugiej wersji angielskiej 28 lipca 1982 r. w kaplicy ośrodka ekumenicznego w Genewie na zakończenie obrad Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów. Celebransiem był wtedy sekretarz generalny tej Rady Philip Potter. Wreszcie w tej samej wersji celebrował tę liturgię arcybiskup Canterbury w niedzielę, dnia 31 lipca 1983 r. w czasie VI Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów w Vancouver¹¹.

Liturgia z Limy składa się z trzech części: z liturgii wejścia, liturgii Słowa i liturgii Eucharystii.

Liturgia wejścia ma na celu gromadzenie Ludu Bożego w porządku, w modlitwie prośby i uwielbienia¹². Po śpiewie psalmu, hymnu lub chorału towarzyszącego procesji na wejście, celebrans główny pozdrawia zgromadzonych słowami św. Pawła z 2 Kor 13,13. Po odpowiedzi zgromadzenia wszyscy odmawiają formułę wyznania grzechów przejętą z tradycji luteranckiej. Z tej samej tradycji przejęta została formuła absencji¹³. Następująca potem modlitwa litanijna pochodzi z liturgii bizantyjskiej (liturgia św. Jana Chryzostoma). Znana jest ona także w odnowionej liturgii rzymskiej (trzeci akt pokutny) oraz w agendzie liturgicznej ewangelików amerykańskich¹⁴. Tutaj wezwania nawiązują do dokumentu z Limy. Liturgię wejścia kończy hymn *Chwała na wysokościach Bogu* znany w wielu tradycjach liturgicznych Zachodu.

dokonałi Sbeghen i Link przy współpracy G. Gassmann, F. Schulz i F. Voss; został on wielokrotnie publikowany m.in. w: *Ökumenische Perspektiven von Taufe, Eucharistie und Amt*, wyd. M. Thurian, Frankfurt 1983, 225—235; *In Zeichen der Ökumene (Konferenz der Dechanten des Erzbistums Köln)*, Köln 1983, 175—180; *Una Sancta* 38 (1983) 158—172. Przekład ten był także publikowany jako druk specjalny.

⁷ *Studia i Dokumenty Ekumeniczne* 2 (1984) z. 3, 61—67.

⁸ Por. Max Thurian, *Une liturgie eucharistique*, art. cyt., 625—635; tenże, *Ökumenische Perspektiven*, dz. cyt., 213—224; tenże, *Die eucharistische Liturgie von Lima*, *Liturgisches Jahrbuch* 34 (1984) 21—31; ÖRK, *Glauben und Kirchenverfassung, Die eucharistische Liturgie von Lima*, *Una Sancta* 38 (1983) 158—163.

⁹ F. Schulz, *Die Lima-Liturgie. Die ökumenische Gottesdienstordnung zu den Lima-Texten. Ein Beitrag zum Verständnis und zur Urteilsbildung*, Kassel 1983 (*Beiheft zum Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie*, t. 27, 1983, 7—32).

¹⁰ Por. H. J. Schulz, *Die „Lima-Liturgie“*. *Ausdruck entscheidener Glaubensgemeinschaft*, *Gottesdienst* 18 (1984) 1—4 oraz artykuły cytowane niżej w przypisach 28—31.

¹¹ Por. F. Schulz, *Die Lima-Liturgie*, art. cyt., 7 i M. Thurian, *Une liturgie eucharistique*, art. cyt., 626.

¹² Por. M. Thurian, *Une liturgie eucharistique*, art. cyt., 626.

¹³ Tekst ten posiada m.in. *Lutheran Book of Worship*, Philadelphia 1978, 56. W innych agendach luteranckich znajduje się on przed Komunią św.

¹⁴ Por. *Lutheran Book of Worship*, dz. cyt., 57.

Liturgia Słowa zaczyna się od kolekty (w liturgii rzymskiej kolekta kończy obrzęd wstępne). Modlitwa ta ma przygotować zgromadzonych do słuchania Słowa Bożego. Tekst jej może się zmieniać. Propozycja M. Thuriana jest ilustracją do dokumentu z Limy¹⁵. Po kolekcie następują trzy czytania, jak to ma miejsce w wielu liturgiach¹⁶. Pierwsze czytanie może być wzięte ze Starego Testamentu, z Dziejów Apostolskich lub z Apokalipsy. W Limie był to tekst Ez 47,1—9, mówiący o wodzie życia. Po pierwszym czytaniu ma miejsce śpiew psalmu względnie inny śpiew medytacyjny. Drugie czytanie stanowi fragment listu. W pierwszej wersji angielskiej był tekst 1 P 5,1—11, na temat postęgi, w drugiej zmieniono perykopę na Dz 2,42—47 mówiącą o chlebie życia. Przed Ewangelią w drugiej wersji angielskiej przewidziany jest śpiew *Alleluja*, podczas gdy w pierwszej był inny śpiew. Ewangelię głosi diakon lub lektor. W Limie czytano tekst o uczniach idących do Emanaus, którzy poznali Pana przy łamaniu chleba — Łk 24,25—32, natomiast w drugiej wersji angielskiej przewidziany jest tekst Mt 7,7—14 mówiący o drodze życia. Po Ewangelii homilia wyjaśnia usłyszane Słowo Boże, a następująca po niej cisza pozwala rozważać usłyszane Słowo¹⁷. Wyznanie wiary ma miejsce po homilii i ciszy. Taki porządek znaleźć można w wielu liturgiach¹⁸. Tekst wyznania wiary wypowiedzianego w Limie, w Genewie i w Vancouver to symbol nicejsko-konstantynopolski z roku 381 (bez *Filioque*). Liturgię Słowa kończy modlitwa powszechna, której styl i układ pochodzi od papieża Gelazego. Poszczególne wezwania w wersji pierwszej i drugiej ulegały małym zmianom¹⁹.

Liturgia Eucharystii obejmuje przygotowanie darów, modlitwę eucharystyczną, obrzędy związane z Komunią św. i zakończenie. Przygotowaniu chleba i wina towarzyszą dwa błogosławieństwa wzięte z liturgii żydowskiej i znajdujące się w odnowionej liturgii rzymskiej oraz modlitwa ułożona w oparciu o tekst *Didaché* 9. Obrzęd przygotowania darów kończy bardzo stare wezwanie eucharystyczne pochodzenia aramejskiego: „Maranatha, przyjdź, Panie Jezu!”²⁰. Aklamację tę przejęły już wcześniej liturgie protestanckie²¹. Występuje ona w liturgii z Limy także w modlitwie eucharystycznej.

Modlitwa eucharystyczna ma układ znany w liturgiach zachodnich²². Sporo w niej nawiązań do rzymskich modlitw eucharystycznych. Po prefacji, której tekst rozwija tutaj tematy dokumentu z Limy, następuje śpiew: *Święty, święty, święty...* Z kolei następuje I epikleza ukazująca działanie Ducha Świętego w historii zbawienia i zawierająca prośbę, by On przemienił dla nas chleb i wino w Ciało i Krew Chrystusa. Po tej epiklezie wszyscy wierni wykonują aklamację: *Veni, Creator Spiritus!* Następną częścią modlitwy eucharystycznej są słowa ustanowienia. Po nich według drugiej wersji angielskiej występuje aklamacja znajdująca się obecnie w odnowionej

¹⁵ M. Thurian, *Une liturgie eucharistique*, art. cyt., 628.

¹⁶ Poza liturgią rzymską i liturgią w Taizé m.in. znajdujemy tę ilość czytań w *Service Book and Hymnal of the Lutheran Church of America*, Minneapolis 1958; *The Book of Common Order of the Church of Scotland*, London 1962; *The Alternative Service Book* 1980, London 1980.

¹⁷ Por. F. Schulz, *Die Lima-Liturgie*, art. cyt., 13.

¹⁸ Poza liturgią rzymską i liturgią w Taizé porządek ten można znaleźć m.in. u luteran amerykańskich i u anglikanów.

¹⁹ Zmiany ten przedstawia F. Schulz, *Die Lima-Liturgie*, art. cyt., 13.

²⁰ Tekst ten znajdujemy w 1 Kor 16,22 i Ap 22,20.

²¹ Np. *Die Ordnung der Deutschen Messe*, Kassel (1937); *Lutheran Book of Worship*, dz. cyt.

²² H. J. Schulz, *Die „Lima-Liturgie“*, art. cyt., 2.

liturgii rzymskiej²³. Następnie celebrans recytuje słowa anamnezy. Liturgia z Limy obok śmierci i zmartwychwstania wspomina wydarzenia uwypuklone w ustaleniach dotyczących chrztu, Eucharystii i kapłaństwa, a więc: chrzest Jezusa, Jego ostatnią Wieczerzę i arcykapłańską posługę. Anamneza kończy się aklamacją zgromadzenia: „Maranatha, Pan przychodzi!” Słowa II epiklezy są częściowo zapożyczone z IV i III modlitwy eucharystycznej liturgii rzymskiej. Celebrans prosi w niej, by wszyscy stali się jednym Ciałem i jedną duszą w Chrystusie. Epikleza ta kończy się tą samą aklamacją, co I epikleza. Zgodnie z tradycją zachodnią występują teraz modlitwy wstawiennicze, które kończy aklamacją: „Maranatha, Pan przychodzi!” Modlitwa eucharystyczna kończy się doksologią znaną z modlitw eucharystycznych liturgii rzymskiej oraz w liturgiach protestanckich²⁴.

Modlitwa *Ojciec nasz*, modlitwa o pokój i znak pokoju poprzedzają w tej liturgii łamanie Chleba i Komunię św. Wprowadzenie do Modlitwy Pańskiej przypomina jedność wszystkich chrześcijan przez chrzest. Po tej modlitwie nie ma embolizmu, lecz zaraz odmawia się modlitwę o pokój przejętą prawie dosłownie z liturgii rzymskiej²⁵. Łamaniu Chleba towarzyszą w liturgii z Limy nie tylko wezwania *Baranku Boży*, znane z liturgii rzymskiej, lecz także słowa św. Pawła z 1 Kor 10,16 znane z tradycji reformowanej²⁶. W czasie Komunii św. można wykonać odpowiedni śpiew. Obrzęd Komunii św. zamyka modlitwa dziękczynna. Celebrans dziękuje w niej w imieniu zgromadzonych za jedność chrztu i radość Eucharystii.

Obrzędy zakończenia nie są w liturgii z Limy uwypuklone. Stanowią one dopełnienie liturgii Eucharystii. Po modlitwie dziękczynnej wykonuje się końcową pieśń. Następnie celebrans może powiedzieć kilka słów na rozesłanie. Liturgia kończy się błogosławieństwem celebransa. W pierwotnej wersji przewidziane było błogosławieństwa Aarona znane z tradycji protestanckiej, obecnie mamy tekst błogosławieństwa znany z liturgii rzymskiej²⁷.

Na temat liturgii z Limy opublikowano różne opinie. W czasopiśmie można odnaleźć głos katolika²⁸, ewangelika²⁹, starokatolika³⁰ i prawosławnego³¹. Czasopismo „Ökumene am Ort” drukowało w ubiegłym roku fragmenty odpowiedzi przedstawicieli Kościołów ewangelickich i Kościoła katolickiego na pytanie: „Jak oceniacie liturgię z Limy? Czy liturgia z Limy jest praktycznie już stosowana?” Odpowiedzi były różne. Spotkać można opinie pozytywne i negatywne, zdania pełne zachwytu i zdania krytyczne. Opiniom tym warto się bliżej przypatrzeć w osobnym artykule, po opublikowaniu dobrego przekładu samej liturgii z Limy.³²

Zanim przedstawiony zostanie przekład liturgii z Limy w oparciu o oficjalne tłumaczenie niemieckie³³, warto podać kilka uwag z komentarza Maxa

²³ Por. F. Schulz, *Die Lima-Liturgie*, art. cyt., 17, przyp. 71.

²⁴ Por. *tamże*, przyp. 72.

²⁵ Zakończenie tej modlitwy jest w liturgii z Limy trochę inne, a mianowicie: „prowadź nas drogą ku doskonałej jedności Twojego Królestwa”. Zresztą zakończenie to w pierwszej wersji angielskiej było odmienne, zob. F. Schulz, art. cyt., 19.

²⁶ Por. F. Schulz, art. cyt., 20, przyp. 101.

²⁷ Por. *tamże*, 21, przyp. 105.

²⁸ Np. W. Kasper, *Auf dem Weg zur Einheit. Erklärung zum Thema Lima-Liturgie*, Gottesdienst 19 (1985) 89 n.

²⁹ Np. F. Schulz, art. cyt., 21—31.

³⁰ S. Kraft, *Die eucharistische Liturgie von Lima, Una Sancta* 39 (1984) 3.

³¹ Th. Nikolaou, *Zum Eucharistie-Text der Lima-Dokumente aus orthodoxer Sicht*, Catholica 38 (1984) 307—316.

³² Ökumene am Ort 13 (1984) 20—22.

³³ Por. przypis 6.

Thuriana dotyczących samego sprawowania tej liturgii⁸⁴ Podkreśla on, że liturgia jest działaniem wspólnoty. Nie jest ona monologiem kapłana, lecz koncertem całej wspólnoty chrześcijańskiej, której członkowie spełniają określoną rolę.

Z zasady przewodniczący zgromadzenia (biskup lub prezbiter) wypowiada słowa pozdrowienia, absolicję i kolektę; on przewodniczy liturgii eucharystycznej i odmawia modlitwę eucharystyczną (prefację, epiklezę I, II, słowa ustanowienia, anamnezę i doksologię), modlitwę dziękczynną i udziela błogosławieństwa. Zgromadzona wspólnota śpiewa lub odmawia wszystkie responsoria i *Amen, Gloria*, wyznanie wiary i modlitwę Pańską oraz odmawia wyznanie grzechów. Inni liturgowie (odprawiający) mogą odmawiać wezwania litanii — *Kyrie* i modlitwy powszechnej, wersety *Gloria*, modlitwy w czasie przygotowania darów, *Memento* w modlitwie eucharystycznej, wprowadzenie do modlitwy Pańskiej oraz modlitwę o pokój. Trzej lektorzy mogą wykonać czytania biblijne.

W przekładzie funkcje liturgiczne są określone skrótami: P = przewodniczący liturgii; W = wspólnota; O = odprawiający.

Liturgia wejścia

1. Psalm na wejście z doksologią lub inna pieśń

2. Pozdrowienie

P. Łaska Pana Jezusa Chrystusa, miłość Boga Ojca i dar jedności w Duchu Świętym, niech będą z wami wszystkimi.

W. I z duchem twoim

3. Wyznanie grzechów

W. Miłosierny Boże, wyznajemy, że jesteśmy grzeszni i sami nie potrafimy się wyzwolić. Zgrzeszyliśmy przeciwko Tobie w myślach, słowach i uczynkach przez to, co uczyniliśmy i przez to, cośmy zaniedbali. Nie ukochaliśmy Cię całym sercem, nie ukochaliśmy naszego bliźniego jak siebie samych. Przez wzgląd na miłość Twojego Syna, Jezusa Chrystusa, zmiłuj się nad nami. Przebacz nam, odnow nas i prowadź, abyśmy mieli radość w wypełnianiu Twojej woli i chodzili Twoimi drogami, ku chwale Twojego świętego imienia. Amen.

4. Rozgrzeszenie

P. Wszchemogący Bóg wydał Swojego Syna, Jezusa Chrystusa za nas na śmierć i ze względu na Chrystusa przebacza wszystkie nasze grzechy. Jako powołany i wyświęcony sługa Kościoła i Jezusa Chrystusa ogłaszam wam więc zupełne odpuszczenie wszystkich waszych grzechów, w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego.

W. Amen.

5. Litania *Kyrie*

O. Abyśmy zostali uzdolnieni do zachowania jedności Ducha przez pokój, który nas łączy i do wspólnego wyznania: „Jedno Ciało i jeden Duch, jeden Pan, jedna wiara, jeden chrzest”, wzywajmy Pana.

W. *Kyrie eleison*

O. Abyśmy wkrótce osiągnęli widzialną wspólnotę w Ciele Chrystusa i przy tym samym stole łamali chleb i błogosławili kielich, wzywajmy Pana.

W. *Kyrie eleison.*

⁸⁴ M. Thurian, *Ökumenische Perspektiven*, dz. cyt., 214.

- O.** *Abyśmy pojednani z Bogiem przez Chrystusa zostali uzdolnieni do wzajemnego uznania naszych postug i do zjednoczenia w postudze pojednania, wzywajmy Pana.*
- W.** *Kyrie eleison.*
6. *Gloria* (wypowiadane lub śpiewane na przemian przez lektora i wier-nych)
Chwała na wysokości Bogu...

Liturgia słowa

7. Kolekta
- P.** *Módlmy się:*
Łaskawy i miłosierny Panie i Boże, Ty namaściłeś Duchem Świętym Twego umiłowanego Syna podczas Jego chrztu w Jordanie i ustanowiłeś Go Prorokiem, Kapłanem i Królem: Wylej na nas na nowo Twego Ducha, abyśmy pozostali wierni naszemu powołaniu we chrzcie, serdecznie pragnęli wspólnoty Ciała i Krwi Chrystusa i służyli biednym Twojego ludu oraz wszystkim, którzy potrzebują naszej miłości. Przez Jezusa Chrystusa, Twojego Syna, a naszego Pana, który z Tobą żyje i króluje w jedności Ducha Świętego, Bóg na wieki wieków.
- W.** *Amen.*
8. Pierwsze czytanie (Stary Testament albo Dzieje Apostolskie)
9. Śpiew psalmu (lub pieśń medytacyjna)
10. Epistoła
11. *Alleluja*
12. Ewangelia
13. Homilia (kazanie)
14. Milczenie medytatywne
15. Symbol wiary (oryginalny tekst z 381 roku, tzw. nicejsko-konstantynopolski)
- W.** *Wierzymy w jednego Boga, Ojca wszechmogącego...*
16. Modlitwa powszechna
- O.** *Z wiarą módlmy się do Boga naszego Ojca, do Jezusa Chrystusa Jego Syna i do Ducha Świętego.*
- W.** *Kyrie eleison.*
- O.** *Za jeden Kościół Boży na całym świecie, prośmy o Ducha Bożego i wielość Jego darów.*
- W.** *Kyrie eleison.*
Za rządzących narodami, aby ustanowili i bronili sprawiedliwości i pokoju, prośmy o mądrość Bożą.
- W.** *Kyrie eleison.*
- O.** *Za wszystkich, którzy doznają prześladowań lub przemocy, prośmy o moc Chrystusa Wyzwoliciela.*
- W.** *Kyrie eleison.*
- O.** *Aby Kościoły znowu odnalazły ich widzialną jedność w jednym chrzcie, który łączy je w Ciało Chrystusa, prośmy o miłość Chrystusa.*
- W.** *Kyrie eleison.*

- O.** *Aby Kościoły osiągnęły wspólnotę w Eucharystii przy jednym stole, prosimy o siłę Chrystusa.*
- W.** *Kyrie eleison.*
- O.** *Aby Kościoły nawzajem uznały ich posługi w służbie jedyne go Pana, do którego należą, prosimy o pokój Chrystusa.*
- W.** *Kyrie eleison.*
(Wolne modlitwy wspólnoty)
- O.** *W Twoje ręce o Panie, polecamy tych wszystkich, za których się modlimy ufni w Twoje miłosierdzie, przez Jezusa Chrystusa, Twojego Syna, Pana naszego.*
- W.** *Amen.*

Liturgia Eucharystii

17. Przygotowanie (śpiew)

- O.** *Błogostawiony jesteś Panie Boże wszechświata.. (jak w Msza le Rzym skim z opuszczeniem słów który Tobie ofiarujemy).*
- W.** *Błogostawiony jesteś Boże, teraz i na wieki (jak w Msza le Rzym skim).*
- O.** *Błogostawiony jesteś Panie Boże wszechświata... (jak w Msza le Rzym skim z opuszczeniem słów który Tobie ofiarujemy).*
- W.** *Błogostawiony jesteś Boże, na wieki.*
- O.** *Jak ziarna, niegdyś rozrzucone po polach i jak grona niegdyś rozproszone na wzgórzach, są zjednoczone na tym Stole, w chlebie i winie, tak pozwól Panie, cały Twój Kościół rychło zgromadzić z krańców ziemi w Twoim Królestwie!*
- W.** *Maranatha: przyjdź, Panie Jezu!*

Modlitwa eucharystyczna

18. Dialog

- P.** *Pan z wami.*
- W.** *I z duchem twoim.*
- P.** *W górę serca.*
- W.** *Wznosimy je do Pana.*
- P.** *Dzięki składajmy Panu Bogu naszemu.*
- W.** *Godne to i sprawiedliwe.*

19. Prefacja

- P.** *Zaprawdę godne to i sprawiedliwe, abyśmy Ciebie, Panie, święty Ojczy, wszechmogący wieczny Boże wielbili i Tobie zawsze i wszędzie składali dziękczynienie. Przez Twoje żywe Słowo wszystko stworzyłeś i uznałeś za dobre. Ty stworzyłeś ludzi na Twój obraz, aby mieli udział w Twoim życiu i odzwierciedlali Twoją chwałę. Kiedy nadeszła pełnia czasu, dałeś nam Chrystusa jako Drogę, Prawdę i Życie. Przyjął On chrzest i został ustanowiony Twoim Sługą, aby ubogim głosić Ewangelię. Przy swojej Ostatniej Wieczerzy Chrystus dał nam Eucharystię jako swój testament. Ucztę, w której wspominamy Jego śmierć i zmartwychwstanie oraz przyjmujemy Jego obecność jako pokarm. Wszystkim odkupionym dał Chrystus królewskie kaptaństwo, w miłości do swoich braci i sióstr wybiera ludzi, którzy mają udział w Jego postudze, aby karmili Kościół Twoim Słowem i uzdalniali do życia przez Twoje sakramenty. Dlatego Panie ze wszystkimi aniołami i świętymi głosimy i wyśpiewujemy chwałę Twego majestatu:*

20. Sanctus

W. Święty, Święty, Święty...

21. Epikleza I

P. *Panie, nasz Boże, Stwórco świata, Ty jesteś święty, a chwala Twoja jest bez granic. Ześlij na naszą Eucharystię życiodajnego Ducha, który mówił przez Mojżesza i proroków, który okrył cieniem łaski Dziewicę Maryję, który zstąpił na Jezusa w Jordanie i na Apostołów w dzień Pięćdziesiątnicy. Niech wylanie tego ognistego Ducha tak przemieni nasz dziękczynny posiłek, żeby ten chleb i to wino stały się dla nas Ciałem i Krwią Chrystusa.*

W. *Veni, Creator Spiritus! (Przyjdź, Duchu Stworzycielu)*

22. Słowa ustanowienia

P. *Niech ten Duch Stworzyciel wypełni słowa Twojego umiłowanego Syna, który tej nocy, w której był wydany, wziął chleb, błogosławił go dzięki czyniąc, łamał go i podał swoim uczniom mówiąc: Bierzcie i jedzcie z tego wszyscy; To jest Ciało moje, które za was będzie wydane. To czyńcie na moją pamiątkę.*

Podobnie po wieczerzy wziął kielich, błogosławił go, dzięki czyniąc i podał swoim uczniom mówiąc:

Bierzcie i pijcie z niego wszyscy, Kielich ten jest Nowym Przymierzem (we) krwi mojej, która za was i za wielu będzie wylana na odpuszczenie grzechów. To czyńcie ilekroć pić będziecie na moją pamiątkę. Oto wielka tajemnica wiary.

W. *Głosimy śmierć Twoją Panie Jezu, wyznajemy Twoje zmartwychwstanie i oczekujemy Twego przyjścia w chwale.*

23. Anamneza

P. *Dlatego, Panie, obchodzimy dziś pamiątkę naszego odkupienia: wspominamy narodzenie i życie Twojego Syna między nami, Jego chrzest dokonany przez Jana, Jego ostatnią wieczerzę z Apostołami, Jego śmierć i zejście do królestwa zmartwych. Głosimy chwalebne zmartwychwstanie Chrystusa i Jego wstąpienie do nieba, gdzie jako nasz wielki Arcykapłan wstawia się za wszystkimi ludźmi i oczekujemy Jego przyjścia w chwale. Złączeni w kapłaństwie Chrystusa, ofiarujemy Ci tę pamiątkę. Wspomnij na ofiarę Twojego Syna i udziel wszystkim ludziom błogosławieństwa Jego zbawczego dzieła.*

W. *Maranatha, Pan przychodzi!*

24. Epikleza II

P. *Wejrzyj, Panie, na tę Eucharystię, którą sam dałeś swojemu Kościołowi, przyjmij ją łaskawie tak, jak przyjmujesz ofiarę Twojego Syna, przez którą zostaliśmy przyjęci do Twojego Przymierza. Napętnij nas Duchem Świętym, kiedy będziemy przyjmowali Ciało i Krew Chrystusa, abyśmy się stali jednym ciałem i jedną duszą w Chrystusie, żywą ofiarą ku Twojej Chwale.*

W. *Veni, Creator Spiritus! (Przyjdź, Duchu Stworzycielu)*

25. Wspomnienia (Memento)

O. *Pamiętaj, Panie, o Twoim jednym, świętym, katolickim i apostołskim Kościele odkupionym przez Krew Chrystusa. Objaw Jego jedność, Objaw Jego jedność, strzeż Jego wiary i zachowaj Go w pokoju. Pamiętaj, Panie, o wszystkich sługach Twojego Kościoła; o biskupach, kapłanach i diakonach oraz o wszystkich, którym dałeś szczególne dary służby.*

Pamiętaj szczególnie o...

Pamiętaj także o wszystkich naszych siostrach i braciach, którzy odeszli z tego świata w pokoju z Chrystusem oraz o wszystkich zmarłych, których wiarę jedynie Ty znałeś, prowadź ich do uczt radości, którą przygotowałeś w Twojej obecności dla wszystkich ludzi, z błogostawioną Maryją Dziewicą, z patriarchami i prorokami, apostołami i męczennikami... i wszystkimi świętymi, którzy żyli w Twojej przyjaźni. Wyśpiewujemy z nimi wszystkimi Twoją chwałę i oczekujemy chwalebnego przyjścia Twojego Królestwa, gdzie z całym stworzeniem wywołonym z grzechu i śmierci, będziemy Cię chwalić przez Chrystusa naszego Pana.

W. Maranatha, Pan nadchodzi!

26. Konkluzja

P. Przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie... (jak w Mszałe Rzymskim).

W. Amen.

27. Ojciec nasz

O. Zjednoczeni przez jeden chrzest w tym samym Duchu Świętym i w tym samym Ciele Chrystusa módlmy się jako synowie i córki Boga:

W. Ojciec nasz...

28. Znak pokoju

O. Panie Jezu Chryste, Ty powiedziałeś swoim Apostołom: Pokój zostawiam wam, pokój mój wam daję; nie zważaj na grzechy nasze, lecz na wiarę Twojego Kościoła i zgodnie z Twoją wolą napełniaj nas pokojem i prowadź nas drogą ku doskonałej jedności Twojego Królestwa na wieki wieków.

W. Amen.

P. Pokój Pański niech zawsze będzie z wami.

W. I z duchem twoim.

O. Przekażmy sobie znak pojednania i pokoju.

29. Łamanie chleba

P. Chleb, który łamiemy jest udziałem w Ciele Chrystusa, kielich błogosławieństwa, za który dzięki czynimy, jest udziałem w Krwi Chrystusa.

30. Baranku Boży

W. Baranku Boży... (jak w Mszałe Rzymskim)

31. Komunia (w czasie Komunii można śpiewać pieśń)

32. Modlitwa dziękczynna

P. Módlmy się w pokoju do Pana:

Panie, nasz Boże, dzięki Ci składamy, że nas przez chrzest złączyłeś w Ciele Chrystusa, i że w Eucharystii napełniasz nas radością. Prowadź nas drogą do pełnej widzialnej jedności Twojego Kościoła i pomóż nam być wrażliwymi na wszelkie znaki pojednania, które nam dajesz. Ponieważ teraz zakosztowaliśmy ucztę, którą nam przygotowałeś w przyszłym świecie, pozwól, abysmy kiedyś wszyscy mieli udział w dziedzictwie świętych i żyli w Twoim niebieskim mieście przez Jezusa Chrystusa, Syna Twojego, Pana naszego, który z Tobą żyje i króluje w jedności Ducha Świętego, Bóg na wieki wieków.

W. Amen.

33. Pieśń końcowa.
34. Słowo postania.
35. Błogosławieństwo

P. *Niech Was teraz i na wieki błogosławi Bóg wszechmogący: Ojciec i Syn, i Duch Święty.*

W. *Amen.*

Autor liturgii z Limy przewiduje także możliwość jej uproszczenia. W komentarzu³⁵ mówi, że liturgia wejścia może obejmować tylko pieśń, pozdrowienie, litanie *Kyrie* i *Gloria* (1—2, 5—6) bez wyznania grzechów i absolucji. Może ona składać się z samego tylko śpiewu psalmu lub *Gloria* (1 lub 6), po którym następuje kolekta. Liturgia słowa zaczyna się zawsze odpowiedzią do obchodu liturgicznego kolektą. Zamiast trzech czytań można wziąć tylko dwa: pierwsze czytanie lub Epistolę i zawsze Ewangelię. Między dwoma czytaniem śpiewa się psalm i *Alleluja* albo tylko *Alleluja*. Wyznanie wiary nie zawsze musi być odmawiane; można ograniczyć jego odmawianie do niedziel i świąt.

Można także dokonać wyboru między modlitwą powszechną (16) a wspomnieniami modlitwy eucharystycznej (25) opuszczając jedno albo drugie.

Liturgia Eucharystii zaczyna się zawsze przygotowaniem (17). Modlitwa eucharystyczna musi posiadać następujące elementy: prefację (19) odpowiedzią do obchodu liturgicznego i ewentualnie skróconą, epiklezę I i II (21 i 24), słowa ustanowienia (22), anamnezę (23) i doksologię (26). *Memento* (25) może być opuszczone, jeżeli była modlitwa powszechna. Po modlitwie Pańskiej można pominąć znak pokoju i zachować jedynie pozdrowienie: *Pokój Pański niech zawsze będzie z wami* (28). Modlitwa dziękczynna może być modlitwą improwizowaną, ale krótką i dobrze ułożoną. Liturgię kończy się pieśnią końcową, według możliwości krótkim słowem postania i błogosławieństwem.

ks. Stefan Cichy, Katowice

³⁵ *Tamże*, 221 n.